

Inleiding

Oudemans: Welkom bij deze fijne gelegenheid. We beginnen elke keer om 17.00 uur stipt. Er zijn ongeveer achttien mensen, dus dat is genoeg voor de protocollen. Sommigen weten veel van Heidegger en anderen weinig, dus dat moeten we op één of andere manier zien te *matchen*. Ik wil jullie vast vragen om voor de volgende keer uit *Zollikoner Seminare* pagina drie tot negen te lezen.

Ter inleiding wil ik het vandaag over twee dingen hebben. Om te beginnen over hoe je het beste Heidegger kan gaan lezen. Vervolgens over het woordje *Dasein*, want het is prettig als we enigszins weten wat daar aan de hand is en wat niet.

Over psychosomatische ziekten. Een waarschuwing bij de *Zollikoner Seminare*

De *Zollikoner Seminare* is aan de ene kant een kloteboek, maar het is aan de andere kant ook weer erg goed. Het is een kloteboek, omdat Heidegger in die jaren – en dat voel ik met hem mee – erg geïsoleerd was. Het gevolg was, dat hij met allerlei artsen en psychiaters is gaan praten. Er was gewoon niemand anders. Hier en daar is hij erg ver met hen mee gegaan, met name met de psychiaters. Dat is een nadeel, hoewel... hij doet dat ook weer *niet*, als je erg goed leest. Maar dat maakt het lastig, omdat je de indruk zou kunnen krijgen dat hij eigenlijk een soort *Geisteswissenschaft* aan het verdedigen is ten opzichte van de natuurwetenschap. Er staat zelfs een passage in, waarbij je je hoofd er zo ongeveer af lacht. Op een gegeven moment zegt hij: een patiënt is vast niet tevreden als zijn lichaam wordt genezen. Hij wil *nóg* wat, hij zoekt een soort 'heelheid'. Daar geloven we natuurlijk niet in. Dat is helemaal strijdig met de grote reductie, enzovoort.

Ik hoop dat we het met elkaar eens kunnen zijn dat de psychiatrie een *asylum ignorantiae* is, tot het moment dat je gewoon de genetische of andere fysiologische achtergronden van een geestesziekte hebt. Dat hebben we in eerstejaars colleges al besproken. Wat is een psychosomatische ziekte? Dat is een moeilijke vraag. Laten we het probleem eens reduceren. Want wat doet een psychiater? Die lult. Die praat. De vraag is of je door praten wat dan ook kunt genezen. Dat lijkt mij stug.

Deborah Klaassen: Volgens mij zijn het de psychologen die praten en de psychiaters die medicijnen voorschrijven.

Oudemans: Nee hoor, een goede psychiater heeft een *couch* waar jij op ligt. Hij zit daar achter, want hij mag niet in het zicht zijn van de patiënt. De patiënt moet van alles projecteren in die psychiater en dat kan makkelijker als hij de psychiater niet ziet. Er is dan een soort open ruimte waarin geprojecteerd kan worden.

Ik zal jullie het één en ander over mijn levensgeschiedenis vertellen. De macht van de grote reductie laat zich zo namelijk zien. Ik had een opa die een maagzweer had. In die tijd was men er volstrekt van overtuigd dat zo'n maagzweer ontstond, omdat men bijvoorbeeld stress had. Ze gingen hun leven dan veranderen. Dus die goede man ging dan melk drinken en weet ik veel wat allemaal. Inmiddels is het geen psychosomatische ziekte meer; een maagzweer is gewoon te genezen met een fysisch middel.

De moeder van mijn opa had TBC. Dat heette toen tering en het was een psychosomatische ziekte. De hele Russische literatuur is gebaseerd op de tering, zoals jullie misschien weten. Dat zijn alleen maar vrouwen die bloed spuwen omdat ze zoveel last hebben van het leven... Op dit moment begint ook schizofrenie geneeslijk te worden. Daaruit blijkt dat het helemaal geen psychosomatische ziekte is. Het is te genezen zonder praten.

De vraag is: wat kan het ooit helpen om te praten? Toen ik psychologie studeerde moest ik ook van die gesprekjes houden met mensen die ergens last van hadden. Toen heb ik altijd al gevraagd: hebben jullie nou gecontroleerd of het meer of minder effect heeft om met de buurvrouw te praten dan om met een psycholoog te praten? Tot op heden is, voor zover ik

weet, nooit bewezen dat de buurvrouw het slechter doet. Het is alleen wel zo dat we in onze hele nare samenleving geen buurvrouwen meer hebben, maar dat is een ander punt.

Tot zover de waarschuwing voor de *Zollikoner Seminare*. Aan de andere kant is dit boek een *Fundgrube* van inzichten die ontleend kunnen worden aan de late Heidegger (de man was hartstikke oud).

Over welke Heidegger hebben we het eigenlijk? Verandert hij steeds van mening?

De afgelopen weken heb ik het proefschrift gelezen van collega A.W. Prins uit Rotterdam, een hartstikke leuke man. Het gaat over de verveling en het heet: 'Uit Verveling'. Heidegger wordt daar geciteerd. Het grote punt is: over welke Heidegger heb je het en waarom? 'Uit Verveling' gaat over band 29-30. Toevallig stamt die band ook uit de jaren '29 en '30. Prins interpreteert deze banden. Heidegger wekt hierin een stemming. Die band moet je nog eens lezen, want die is ontzettend leuk.

Daarna komt er een deel waarin het gaat over de dieren. Heidegger gaat daar een heel betoog houden waarom dieren op een bepaalde manier wel en niet in het *Dasein* delen. Hij maakt met name duidelijk dat de levende wezens een heel eigen toegang hebben en ook voor ons op een heel eigen wijze toegankelijk zijn, bijvoorbeeld ten opzichte van mechanismen. Heidegger geeft prachtige voorbeelden, hij zegt bijvoorbeeld: een hagedis ligt te zonnen op een steen. Dat is toch totaal wat anders dan wanneer ik ergens een machientje zie liggen? Dus Heidegger probeert in die vooroorlogse tijd te laten zien dat er zoiets is als leven, dat leven geen mechanica is, en dat leven zich wezenlijk onderscheidt van alles wat 'mens' genoemd kan worden. Maar nou zegt diezelfde Heidegger in de periode waar we nu mee te maken hebben, oftewel in de jaren '60 van de twintigste eeuw: laten we nou niet moeilijk doen, zowel het leven als het menselijk leven is inmiddels gereduceerd tot mechanica. Leven en menselijk leven zijn niets anders dan terugkoppelingsmechanismen.

Nu krijg je een probleem, want welke Heidegger moeten we hebben? Die van de jaren '29 en '30, toen het leven nog een eigen wijze van toegang had en was ten opzichte van al het andere? Of die van de jaren '60, waarin Heidegger zegt dat alles cybernetica is en er geen levend wezen is dat daaraan ontkomt en er geen mens is die daaraan ontkomt? Hoe zit dit?

Morgen verdedigt A.W. Prins zijn dissertatie. Wat hij doet in dat proefschrift is het wekken van een stemming, namelijk die van de diepe verveling. Hij gaat laten zien dat eigenlijk overal toch wel een diepe verveling heerst. Alleen het lullige is, dat de latere Heidegger zegt: ja, dat *Gestell*, de wereld van de techniek, gaat ons toonloos aan. Daar is geen enkele toon mogelijk. Welnu, een toon stem je aan, een aanstemming is een stemming, kortom het heeft geen enkele zin om een stemming te wekken. Dat kun je vergeten. Is het duidelijk? Het is natuurlijk vrij lullig, want je bent dan heel druk met band 29-30... [Een mobiele telefoon gaat. Thomas: Wat nou toonloos!]

Nu kunnen we eens met elkaar gaan nadenken: wat is hier eigenlijk gebeurd? Is deze man, deze Heidegger, van mening veranderd? Is ie tot inzicht gekomen? Hoe moet ik me dit voorstellen?

Voorbeeld: *zuhanden en vorhanden*

Er is nog een zeer hard voorbeeld te geven met betrekking tot Heidegger, ook een heel naar voorbeeld. Hebben jullie wel eens iets gedaan van *Sein und Zeit*, behalve dan *Sein zum Tode? Vorhanden, zuhanden...* Kijk, een belangrijk deel van *Sein und Zeit*, een boek uit 1927, berust naar het schijnt op een aantal onderscheidingen. Eén van die onderscheidingen is, dat je verschillende manieren van omgang zou hebben met de dingen. Eén daarvan zou de omgang zijn met de dingen in een werkwereld, een betekeniswereld waarin het werk speelt. Die wereld, de identiteit die daar in het geding is, heet het *Zuhandene*. Het *Zuhandene* is datgene waar je mee omgaat. Dat *Zuhandene* bevindt zich in een verwijzingssamenhang. Dus er zou een soort betekeniswereld zijn, en dat is eigenlijk de bedoeling van heel *Sein und Zeit*: dat Heidegger duidelijk maakt dat je, ook als je in een werkwereld zit, al in een geheel bent bevangen. Een betekeniswereld. En dat het bij de filosofie om dat geheel kan gaan, *das Seiende im Ganzen*. Dat is eigenlijk de methodische achtergrond van die hele behandeling.

Daarnaast en daar tegenover zou je het *Vorhandene* hebben. Dat wordt dan ook beschreven en dat wordt miljoenvoudig in de Heidegger-literatuur herhaald. Dan zie je weer zo'n knurft die aan het timmeren is, en verdomd, wéér die hamer breekt. Wat doet die man, die gaat zich dan terugtrekken en zegt: gut, wat is er nou met die hamer aan de hand? Daarna wordt hij nog wat theoretischer en dan zegt hij: hé, wat is nou eigenlijk een hamer? Dan is het geen *zuhanden* voorwerp meer, maar is het *vorhanden* geworden.

Ik kan me nog goed herinneren dat ik hier in Leiden aankwam, dat is geloof ik nog voor de Tweede Wereldoorlog geweest, en toen kwam ik Van Dijk tegen die een stuk schreef dat heette: *Heidegger und die Naturwissenschaften*. Ik kwam daarin dat hele onderscheid tussen *zuhanden* en *vorhanden* niet tegen. Dat had ik er ook bijgezet: "*Zuhandene!*?" Ik dacht: die lul die weet van niks! Maar het lullige van het geval is: dat komt bij Heidegger ook niet meer aan de orde. Het is gewoon weg, en wel op het moment dat hij rond 1931 Jünger tegenkwam. Hij werd geconfronteerd met *Die totale Mobilmachung* en met *Der Arbeiter*. Jünger zei: alles goed en wel, maar alles is arbeid. Niet alleen de machinefabrieken, maar ook de oorlog en ook het schrijven over de oorlog. Kortom, het hele onderscheid tussen het *Zuhandene* en het *Vorhandene* was opeens weg!

Pol: Alles was *Vorhandene*?

Oudemans: Nee, geen van beide. Alles is techniek!

Over de beproefbaarheid van filosofie

Dit heeft ogenblikkelijk te maken met de vraag naar de beproefbaarheid van de filosofie. Kijk, Heidegger is hier – en dat is voortdurend gebeurd – beproefd en te licht bevonden. De beproeving die hier in het geding is, heeft niets te maken met een wetenschappelijke falsificatie, maar met iets heel anders. Wat is dat? Het eerste wat we ons moeten realiseren is: filosofie gaat over woorden. Zij betreft met name onderscheidingen. Je zult voortdurend merken, dat waar het in de filosofie spaak loopt, dat is dat onderscheidingen oplossen in lucht. *They fade away*. Het is onmogelijk om erin te blijven verkeren, om erbij te blijven. Ze zijn weg.

Heidegger is bijvoorbeeld vanaf het begin voortdurend filosofen gaan interpreteren. Plato, Parmenides, Thomas van Aquino, Spinoza... je kunt het zo gek niet bedenken of hij heeft het geïnterpreteerd. Maar aan het einde van zijn leven wordt duidelijk dat het geen zin heeft om filosofen te interpreteren. Waarom niet? Omdat het veronderstelt dat er een onderscheid is tussen wat er buiten gebeurt en de filosofische reflectie daarop. Dat onderscheid wordt als zinvol verondersteld. Welnu, in de epoche van de techniek is dat onderscheid niet zinvol. Het interpreteren van filosofen heeft geen zin als het jou erom gaat zicht te krijgen op de epoche van de techniek, om de doodeenvoudige reden dat het interpreteren *zelf* deel uitmaakt van die epoche van de techniek. Dat is iets verschrikkelijks.

Frank Westerman heeft een prachtig boek geschreven, *Ingenieurs van de Ziel*. Dat is echt de moeite waard, want dan kun je de technocratische engineering van meningsvorming en literatuur zien zoals die in Rusland was en dat is precies waar het bij Heidegger over gaat: filosofie-interpretatie is literatuur. Als literatuur is het een onderdeel van het technologische systeem en dus kan het er nooit aan beantwoorden. *Never*.

Het Aralmeer en de grote reductie

Het doet mij een beetje denken aan het Aralmeer in Rusland. Het Aralmeer is langzamerhand verzilt geraakt. Dat water heeft zich alsmaar verder teruggetrokken. Er liggen daar overal van die verroeste vissersschepen op de... midden in de woestijn, dat zijn dus de filosofen. Die liggen daar te verrotten. Het gaat nergens over, want er is geen water waarin er filosofisch te varen valt. Dat kun je aan Heidegger zelf merken.

Kijk, Heidegger mag van mij tot in de uiterste uithoeken kapotgemaakt, vernield, afgedroogd. Prachtig. Maar één ding heeft deze man wel: hij is altijd op een verschrikkelijke manier empirisch geweest ten opzichte van zichzelf. Hij heeft élke keer weer een terugtrekking mogen meemaken van wat hij zei. Wat hij zei, viel weg in die woestijnvorming, verkorsting en verdroging. En dan ging hij wéér door. Hij moest accepteren dat het wéér niks was. Welnu, dat is wat ik de grote reductie heb genoemd. Daar hebben we het al vaker over gehad, hoewel het niet gemakkelijk is om goed en precies te zeggen wat nou de grote reductie is. Het is in ieder geval geen verschijnsel dat zich zo in de buitenwereld voordoet. Dat maakt

het al moeilijk om het goed te begrijpen. Het betreft de identiteit der dingen en met name de mogelijkheid om met betrekking tot de identiteit der dingen überhaupt na te denken.

Wat ik jullie voorleg, is de gedachte dat het werk van Heidegger zo empirisch is doordat het in zijn gang zichtbaar maakt en erfahrbaar maakt wat de grote reductie is. Ook maakt het telkens zichtbaar wat daaraan de filosofische beantwoording is. De filosofie moet zich elke keer terugtrekken. Dat is bij Heidegger werkelijk verschrikkelijk.

Voorbeeld: Heidegger en Parmenides

Degenen die het Parmenides-college hebben gevolgd, weten dat Heidegger op het allerlaatst van zijn leven heeft moeten erkennen dat wat hij *aletheia* noemt (*Unverborgenheit*) en waarvan hij dacht dat het in de filosofie had gezeten vóórdat de metafysica er was (dus in Parmenides, Heraclitus, enzovoort), er niet was. Weg. Wat is nou een filosofische beproeving? Dat is dan toch echt het merken dat het niet gaat wat je doet. Dat niet-gaan is niet eens pragmatisch, maar het is het onder je handen wegvallen van de aantrekkelijkheid van een onderscheiding.

Voorbeeld: Heidegger en Hölderlin

Je hebt het bij zó veel dingen, bijvoorbeeld ook bij de Hölderlin-interpretatie. Heidegger komt met allerlei interpretaties, maar op het allerlaatst, in 1970, zegt hij over “Voll Verdienst, doch dichterisch wohnt / der Mensch auf dieser Erde” (de beroemde uitspraak van Hölderlin): dat is toch eigenlijk één grote *Täuschung*, dat is gewoon allemaal gelul. Want die tegenstelling kun je helemaal niet maken. Op datzelfde moment begint hij wéér: misschien denken we toch niet lankmoedig genoeg, misschien moet het toch weer anders... en zo gaat het bij de filosofen.

Telkens weer de grote reductie

Natuurlijk is het gemeenschappelijke bij al deze voorbeelden die ik jullie geef, dat het altijd en telkens weer gaat over de grote reductie. Het gaat over niets anders dan daarover, dat elke categoriale onderscheiding die je maar kunt verzinnen en die er ook maar geweest is, wordt opgezogen in de grote mechanisering.

Voorbeeld: nogmaals de hagedis

Voor mij is het volstrekt ongeloofwaardig om met de *Grundbegriffe der Metaphysik* uit 1929 in de hand iets te gaan zeggen over dieren. Heidegger zegt: een panter gaat een konijn achtervolgen – of iets dergelijks – en dan zegt hij: dat is toch een zinvolle relatie? Vervolgens krijg je hele verhalen over het darwinisme; het darwinisme zou dat niet kunnen begrijpen want dat stelt eerst een organisme en daarna pas de relatie van het organisme met zijn omgeving... Dat is zijn kritiek op het darwinisme. Tja. Wat kopen we daarvoor? Want als ik het heb over een zonnende hagedis op een rotsplaat, dan zeg ik: het kreng is energie aan het tanken voor de *struggle for existence*. Klaar. En meer is er ook niet van. Dat is gewoon gereduceerd. Dat is geen zinvol gedrag dat niet aan de mechanica kan worden toegeschreven.

Voorbeeld: Nietzsche en het nihilisme

Net zo – en dat is iets zó ongelofelijks – krijgen we Nietzsche in de 19^e eeuw, die zegt: het nihilisme, dat is zo'n *unheimliche* gast, die kan ik niet in mijn huis opnemen. In het proefschrift van A.W. Prins wordt prachtig gezegd, dat studenten dat nu keurig opschrijven tijdens het college: ‘G-o-d i-s d-o-o-d’. Maar dat doet verder totaal niet terzake. Laat dat ding dood zijn, daar is ons verder niks van bekend, haha! Het probleem doet er gewoon niet toe.

Voorbeeld: de grondstemming van de angst

Dan krijg je Heidegger in *Sein und Zeit*, met de *Grundstimmung* van de *Angst*. Halleluja! Wat zijn we blij! Wat is dat? Geen van ons, inclusief ikzelf, kan zeggen wat dat is. We weten het niet. Dat ding is er gewoon niet. Dat wordt ook door A.W. Prins duidelijk gezegd: er zijn nog allerlei Heideggerianen en die vinden dat er toch eigenlijk best een grondstemming van de angst is, we moeten niet lullen, het is allemaal toch niet zo best! We gaan dood... en al dat soort zaken meer.

Voorbeeld: nogmaals A.W. Prins en de verveling

En dan komt A.W. Prins met nog enkele anderen en die zegt: nee, er is ook geen angst, er is alleen maar verveling! En dat klinkt ook lekker in de moderne tijd: iedereen is murw geslagen, dus wat moeten we zeggen: de grote *verveling* heerst! We gaan dus alsmaar harder duidelijk maken hoe vervelend het allemaal wel niet is! En dat verdrijft de tijd weer, waardoor – en dat geeft hij ogenblikkelijk toe – de verveling weer versterkt wordt. Maar we zijn tenslotte toch niks, dus dat maakt niet uit.

In band 29 was dat ook het hele punt: wij gaan een speciale *Grundstimmung* van deze tijd wekken en dat is de *Grundstimmung* van een bepaalde, diepe verveling. En wat is filosofischer dan dat? Want is het niet zo dat filosofie altijd al het wekken van een stemming is geweest? Dat was al in de Theaetetus zo. Filosofie was nooit descriptief, maar was stemmingsmatig. Dat weten jullie toch nog wel? Die vroedvrouw liet die pijnen opkomen en weer terugvallen. Dat was wat een vroedvrouw deed.

Maar ook hier krijg je weer te maken met de macht van de reductie. We hebben helemaal geen zin om ons een diepe verveling aan te laten praten. Indertijd had ik dat met Herman Philipse ook wel eens, toen was ik nog een gelovige en toen zei ik: je zult het toch op één punt met me eens zijn, namelijk dat wij allen last hebben van een diepe verveling! ‘Wat?’ zegt Philipse, ‘ik loop de hele tijd tussen mijn prachtige kunstwerken rond! Ik verveel me geen seconde.’ Ja, wat had ik toen te melden? Dat hij ‘onbewust’..? En het feit dat je de hele tijd achter die kunstwerken aan rent, dat is dan toch een teken van verveling..? Dan zit je iemand gewoon iets aan te praten. Dat is leugenachtig. Niet dat ik daar iets tegen heb, maar dat gaat niet lukken. Dus dat heb ik toen echt wel geleerd. Dit is helemaal niet de weg die ik moet bewandelen. Ik werd beproefd door hem.

Pol: Ben je hem daar ook dankbaar voor?

Oudemans: ja, natuurlijk. Sindsdien zeg ik altijd: geef mij maar de Febo-automatiek, want dan verveel ik me niet.

Het toonloze *Gestell* en slapende filosofie

Je kunt het ook bij de latere Heidegger onherroepelijk aantreffen: het *Gestell* gaat jou en mij zo direct aan, dat daar geen toon is. Er is geen enkele manier waarop je dat tot klinken zou kunnen brengen. Het is te direct. Wie zegt dat ik in staat zal zijn om daar een stemming over te wekken? Ik niet. En het gaat nog veel verder. Waarom zou ik jullie moeten wekken, terwijl je net zo lekker slaapt? Is het echt zo dat filosofie wakker is? Daar ben ik niet van overtuigd.

Protocol Wijsgerige Antropologie IV 1b – K.H. de Pater

Pol: Wat U nu beschrijft is dus eigenlijk dat..

Oudemans: Het is dus geen beschrijving, maar ga verder.

Pol: Heidegger is begonnen met een aantal werken te schrijven, hij ging door, hij werd ouder. Steeds heeft hij de voorgaande werken bekritiseerd.

Oudemans: Ja, dat ook. Maar vaak heeft hij het niet zo gedaan. Het was gewoon weg.

Pol: U heeft het steeds over die terugtrekkende beweging. Dan zei hij dat hij dat en dat toen wel geschreven had, maar dat blijkt nu helemaal niets meer waard.

Oudemans: Dat 'waard', daar hebben wij niets mee.

Pol: Maar hoe zat dat dan precies? Heeft hij op het einde van zijn leven gezegd dat al die oude dingen niet bleken te kloppen?

Oudemans: Je hebt natuurlijk een aantal heel vervelende dingen. Bijvoorbeeld dat het woord zijn is verdwenen bij Heidegger. Dat is een zinloos woord. Daar kun je niets mee beginnen, om maar even iets te noemen. Het begon er mee dat hij zei 'Sinn von Sein', dan werd het 'Syn', daarna werd 'Syn' doorgekrast en op het laatst was het zijn er niet meer. Er wordt per jaar een paar kasten volgeschreven over de ontologische differentie, terwijl je bij Heidegger kan lezen dat het ding er niet is. Maar hij heeft zelf eindeloos over de ontologische differentie geleuterd.

Pol: Waarom dan, als hij er toch niet is.

Oudemans: Als jij op punt A zit, dan kan je datgene wat ik nu de Grote Reductie noem nog niet zien. Het woord Grote Reductie staat niet bij Heidegger. Je weet dan niet dat de Grote Reductie over zoveel jaar daar zit, en je op dat moment daar onderuit gaat halen. Dat weet je niet. Ik weet niet wat er van wat ik nu zeg of opschrijf over tien jaar vernietigd zal zijn. Dat weet ik niet. Dat is zo moeilijk. Neem nu Heidegger in de beroemde banden 29-30. Wat heeft Heidegger daar gedaan? Het woord metafysica gebruikt hij voor wat hij zelf daar doet. Hij noemt dat metafysica. Waarom niet? Hij kon toen namelijk alleen zien dat wat hij deed een omwenteling was van iets dat er al was. Pas later werd hem duidelijk dat hij zelf in een epoche zat die helemaal niet meer metafysisch was. Daar heeft hij werkelijk een leven lang over gedaan. Met allemaal woorden als 'Überwindung der Metaphysik'. Dat woord kan niet, want Überwindung betekent niets anders dan transcendentie. Transcendentie is metafysica. Dus 'Überwindung der Metaphysik' is metafysica van de metafysica. Dat kan niet. Een ander woord: 'Verwindung', dat is 'omranking'. Klinkt goed, maar wat is het? Dat is ook wat ik in de colleges die ik doe probeer duidelijk te maken. Je hebt met deze Grote Reductie te maken, dag in, dag uit. Je kan niet zeggen dat je er nu niet mee te maken hebt en dat je toch filosofie gaat doen. Het uitdagende wat we nu gaan doen, alsook het stimulerende, is dat we de schijn gaan krijgen, bijvoorbeeld in de Zollikoner Seminare, dat Heidegger iets gaat zeggen over ruimte en tijd. Dat doet hij. Het stuk dat we gaan lezen gaat over ruimte en tijd. Het lijkt alsof hij daar toch gewoon het Zuhandene weer terughaalt. Want hij vraagt hoe men nu een soort alledaagse omgang heeft met de tijd. Maar juist precies in deze periode schrijft hij dat alledaagsheid er natuurlijk niet is. Maar toch is wat hij hier in de Zollikoner Seminare doet een aanwijzing hoe je ruimte en tijd kunt bedenken. Het is de enige manier waarop het zinvol is ze te bedenken. Namelijk in de epoche van het Gestell. Dit alles bevestigt volgens mij dat filosofie prosodisch is. Ik heb altijd gezegd dat het onmogelijk is te denken dat filosofie mededelingen doet over hoe het is. Maar ik weet wel dat terwijl ik spreek of iets lees of iets schrijf, ik allang gestuurd wordt. Ik heb nooit mijn woorden in de hand. Mijn woorden sturen mij, en niet andersom. Vanmiddag heb ik het er nog even over gehad. Het woord mathesis universalis was sturend voor Descartes, niet andersom. Descartes kreeg het woord mathesis en zo is hij verplaatst geraakt. Niet omdat hij dat woord zelf bedacht had. Het was er al. Het was een Grieks woord wat er al was. Welnu, hier kun je zien hoe het gaat. Want als je het volgende zegt. Wat er in Heidegger aan zinvols gebeurt is prosodie. Dat wil zeggen, niet zangerigheid, maar de toonloze beweging die zorgt dat je niet deze kant op gaat maar die kant op. Dan zeg je dat het hele werk van Heidegger prosodisch is. Want het is zelf gestuurd door de zinloosheid die aan de techniek hangt. Zo is het.

Aziz: Wat leren we daarvan?

Oudemans: Sinds wanneer moet je iets leren van mij?

Aziz: Laat ik zeggen, waarom zou ik het doen?

Oudemans: Niemand dwingt jou toch? Maakt dit op jou een zinloze indruk?

Aziz: Je kan het ter kennisneming aannemen, maar meer ook niet. Of wel? Dat is de vraag.

Pol: Wat is het doel van dit college? Om na te gaan hoe zich dat voltrekt bij Heidegger, die terugtrekkende beweging?

Oudemans: Het enige zogenaamde doel van filosofie is hoe we empirisch worden. De vraag is hoe dat gaat. Ik geef je op een presenteerblaadje aan hoe je empirisch zou kunnen worden. Namelijk doordat je jezelf laat sturen door de Grote Reductie, om daar vervolgens nog eens de kans te krijgen om daar zelfs bij na te denken. Het is namelijk niet zo dat Heidegger zich door de Grote Reductie als een soort willoze koe heeft laten meeslepen. Elke keer heeft hij geprobeerd daar een antwoord op te geven. Dat antwoord is er ook. Dat is meteen een mooie overgang op ons volgende punt, het Da-sein. Eerst zullen we dit nog afwickelen. Ben ik nu duidelijk over het doel?

Aziz: Ja, laten we het eens proberen.

Oudemans: Is dit hele verhaal duidelijk?

Klaas: Ik begrijp niet helemaal wat er met 'toon' bedoeld wordt. Dat is toch niet iets sonisch.

Oudemans: Als er over taal wordt gepraat, dan moet je altijd erg oppassen. Het is namelijk altijd mogelijk om wetenschappelijk over taal te praten. Ook daar reikt de Reductie zo ver dat je bijna niet kunt zien waar de filosofie zou moeten beginnen. Dus als je wetenschappelijk naar de taal kijkt dan heb je allerlei mogelijkheden om daar dingen te zeggen. Je kunt de grammatica ontwikkelen, de syntaxis ontwikkelen, de semantiek bekijken, er bestaat zelfs zoiets als pragmatiek en er bestaat zowaar ook een wetenschappelijke studie van de prosodie. Dat is ook helemaal nagegaan. Wat is nu prosodie? Het is datgene in de taal wat niet expliciet wordt gezegd, maar wat wel een grote rol speelt. Zodra je met kinderen te maken hebt kun je dat ogenblikkelijk zien, en ook als je zelf met een taal wordt geconfronteerd die je totaal niet kent. Want wat je dan hoort, dat is niets. Je hoort een soort ongearticuleerde blur, als je een taal niet kent. Wat is nu prosodie? Het is om te beginnen dat je leert die vloed in discrete eenheden in te delen. Dat doe je. Dat leert een kind. Wat je ook leert is bijvoorbeeld klemtoon te horen. Wat je ook leert is de zinsmelodie te horen, hoe een zin van het begin naar het eind loopt. Op een of andere manier kun je dat. Je kunt dat horen, en op een of andere manier reageer je daar ook op. Aan het begin van de zin hoor je al of het een bevel, of een vraag, of een verzoek is. Dat wordt niet gezegd, dat zit in de toon. Heel belangrijk van de prosodie is dat hij articuleert. Het leren van taal is voor een groot deel het leren hoe die stroom in discrete eenheden gearticuleerd is. Articuleren is natuurlijk de prestatie van scheiden en bij elkaar brengen, waardoor je überhaupt in staat bent in het gesprokene woorden te scheiden, zinnen te horen, een punt te horen. Of een vraagteken te horen, et cetera. Nu krijgen we wat betreft filosofie aan de ene kant dat je moet zeggen dat wetenschap, de taalwetenschap noem ik het maar even in het algemeen, altijd weer in staat is om taal wetenschappelijk te beschrijven, waar je het ook over hebt, dus ook de prosodie. Tegelijkertijd is er ook iets anders zo, namelijk dat de wetenschap daarvoor altijd weer taal nodig heeft. Dus zit er, hoe je het wendt of keert, in het gebruik van de wetenschap altijd weer een element dat zelf niet geëxpliciteerd is. Het is zelfs zo, dat hebben we al in heel veel colleges gehad, dat het woord een ijsberg is. Het woord is zelf altijd veel groter dan het gebruik dat jij van het woord maakt. Welnu, wat is de filosofische gedachte met betrekking tot prosodie? Dat is dat wanneer jij praat, en wie er dan praat dat doet er niet toe, of dat nu een wetenschapsbeoefenaar is of een filosoof of wie dan ook, jouw spreken al gestuurd is door iets wat wel bij dat spreken hoort, maar niet bij dat spreken is geëxpliciteerd. Het is niet daarin expliciet opgenomen. Dat noemen wij nu de toonloze prosodie, die het onderwerp is van de filosofie. Alleen is het lullige natuurlijk dat alles wat ik zeg, al gestuurd is door iets wat ik niet zeg. Maar zodra ik dat expliciet ga maken is het er niet meer. Dat is nu het methodische vraagstuk waar ook in de Zollikoner Seminare zeer belangrijke dingen over gezegd worden. Want een ding weet ik nu zeker. Als ik als filosoof de prosodie die mij stuurt expliciet ga maken, dan is hij weg, dan is hij er niet meer. Dus ik zal iets anders moeten doen. Ik zal een list moeten verzinnen. Ik moet namelijk die prosodie harder laten spelen, in mijn spreken, zonder dat ik daar een voorwerp van bespreking van maak. Welnu, dat is datgene wat er hier in de Zollikoner Seminare gebeurt. Dat is een bepaalde manier van spreken, daar zijn allerlei woorden voor, maar dat heeft nu niet zoveel zin. Dat kun je uitweiden noemen, of verplaatsing, of Ortsverlegung. Dat heeft niet zoveel zin dat zo te zeggen. Maar die manier heeft te maken met een terzijdegaan, en terwijl je terzijde gaat wordt datgene wat achter je rug om altijd al speelt, nog harder spelend. Ergens in die koers moet je het zoeken.

Rado: En geeft U daarom alleen in het Nederlands les?

Oudemans: Uiteraard! Natuurlijk!

Rado: Ik wordt in het Engels niet echt gestuurd.

Oudemans: Je wordt waarschijnlijk gestuurd door het behalen van je punten in het Academic English, maar voor het overige zou ik het niet weten. Ik ben natuurlijk niet een nationalist in die zin. Daarom vind ik niet dat je het alleen in het Nederlands moet doen. Je moet het in het Twents doen. Nee, het Nederlands is je moedertaal. Het is de enige taal die je prosodisch kunt vernemen. Van daar uit kun je natuurlijk ook iets vernemen van de prosodie van het Engels. Wie zal het zeggen? Maar als je dit van tevoren al weggooit om Academic English te gaan praten. Maar dat is nu het prachtige van filosofie. Je bent namelijk dan hartstikke prosodisch. Dat is zo raar. Je bent dan namelijk een prachtig voorbeeld van hoe het Gestell werkt. Het is zelfs zo dat ik niet zeker weet, of eigenlijk helemaal niet weet, of de grootste domme boer die bezig is met Plato interpretatie duidelijker is in zijn prosodie dan ik.

Aziz: Je moet ook iemand zijn die het ziet natuurlijk.

Oudemans: Dat hoeft helemaal niet. Dat is dan gewoon zo, of iemand dat ziet is dan weer een ander punt. Ik wil alleen zeggen dat iemand die ongelofelijk dom is de dikste prosodische aardappels kan oogsten.

Pol: Kunt u een voorbeeld geven?

Oudemans: Nou, het woord dom.. Je probeert me er in te luizen!

X: Herman Philipsen met zijn kunst?

Oudemans: Nou, die vind ik niet dom.

Pol: U zei nog iets over dat naar de voorgrond halen van de prosodie. Dan is hij al weg.

Oudemans: Als je hem expliciteert. Hij is er dan wel weer, maar dan achter jouw rug om.

X: U zegt dat die prosodie niet expliciet is. Gaat U dan terug naar het onderscheid tussen Vorhandene en Zuhandene?

Oudemans: Nee, dat schijnt niet gewoon.

X: Wat betekent expliciet dan?

Oudemans: Expliciet betekent dat je het er over hebt. Dat is propositioneel praten. Dat is wetenschap, en wetenschap is techniek. Dat is reculer pour mieux sauter. Dat is jezelf terugtrekken om later des te beter te kunnen toeslaan. Met dat onderscheid tussen vorhanden en zuhanden kan dat helemaal niet meer begrepen worden, want het wetenschappelijk objectiveren is helemaal niet zuhanden.

X: Maar ik zou zeggen dat op het moment dat alle prosodie wegvalt het onderscheid tussen expliciet en impliciet, zo zei U het niet maar dat staat er tegenover, overbodig wordt. Je hebt het nodig voor de communicatie, maar waarom maakt U zo'n onderscheid daartussen?

Oudemans: Maar wat doe je nou als filosoof? Heidegger spreekt in 29-30 van 'das Wecken einer Grundstimmung'. Dat is, zo kan je dat zeggen, niet het beschrijven van een prosodie, maar het versterken ervan. Zodanig, dat hij begint te heersen, dat hij minder achter je rug om is. Dat is die enge gedachte van de diepe verveling. Bij Heidegger is het methodisch daar al volkomen duidelijk dat filosofie niet expliciteren, niet duidelijk maken, niet interpreteren is, maar 'das Wecken einer Grundstimmung'. Dat wil zeggen dat ik bezig ben datgene wat achter mijn rug zit nog harder te maken, zodat het minder slaperig wordt. Later gaat het nog verder. Want het is nog maar de vraag, dat heb ik daarnet al gezegd, of ik wel zo nodig wakker moet zijn.

Goed, nog even Da-sein, heel kort. HP, wat is dat?

HP: In het boek staat een plaatje van Da-sein.

Oudemans: Ja, dat vind ik ook prachtig! Ik dacht eerst dat het een soort bevruchting was, maar het bleek Da-sein te zijn.

HP: Ja. Dasein is een Duits woord. Als je het in het woordenboek opzoekt staat er dat het gewoon leven betekent. Mijn Dasein is mijn bestaan. Wat kan je er nog meer over zeggen? Het is een substantief, dus het is 'het leven', net zoals in het Nederlands.

Oudemans: Ja, maar het is om te beginnen al niet een gewoon substantief.

HP: Het is een gesubstantiveerd werkwoord. Maar als je zegt dat het een substantief is dan weet je alvast dat het een ding lijkt waarover je het kunt hebben. Maar we hebben ook al van U geleerd dat je Da-sein transitief moet lezen. Dus niet als een ding dat er is, maar transitief, werkwoordelijk. U heeft het gehad over het woord bestaan, dat een vertaling zou kunnen zijn van het woord Da-sein, en over hoe je dat woord transitief zou kunnen lezen.

Oudemans: Maar waarom zou je?

HP: Dan vraag je waarom je het over Da-sein zou hebben.

Oudemans: Nou, dat moet je dus niet doen.

HP: Nee.

Oudemans: Maar waarom zou ik dat woord transitief gaan lezen?

HP: Dat vind ik een heel moeilijke vraag. Wil je dat nu zomaar stellen?

Oudemans: Ik vind het juist zo terughoudend, want we praten nu helemaal grammaticaal. Ik bedoel, is dat een gril van mij, om dat nu transitief te lezen? Nee, natuurlijk niet.

HP: Dat weet ik niet. Kijk, je komt met de vraag naar wat Da-sein is, dat wil zeggen dat ik een verhaaltje moet houden. Ik ben dan halverwege, en dan kom jij meteen met zo'n vraag.

Oudemans: OK, je bent pas halverwege. Ga door.

HP: Goed, bestaan kan je transitief lezen. Hij bestaat het bijvoorbeeld, om mij een klap te geven. Dat is een transitieve lezing. Zo kan je Da-sein ook lezen. Dus niet Da-sein als en ding. Je legt de klemtoon anders. Het is *Da-sein*. Heidegger zet dan ook een streepje tussen Da en sein. Wat is nu Da-sein? D.A.-sein, dat is ook weer lastig, want dan moet je het er over gaan hebben wat Da is. Dat hebben we ook vaak genoeg behandelt.

Oudemans: Niet iedereen. Er zitten hier ook onkundigen.

HP: Ik wil het hier wel gaan herhalen. Da-sein is ook in het Frans vertaald met être-la Toen heeft Heidegger gezegd dat het zo niet kon, dat het transitief is. Hij zei dat het être-le-la moet zijn, het er-zijn.

Oudemans: Dit kan Michel bijvoorbeeld totaal niet volgen.

Michel: Ik snap er helemaal niets van.

HP: Nee, want het is ook helemaal niet duidelijk wat het dan is, Da.

X: Ik weet niet waar ik het moet zoeken hier. Wat is de aanleiding om dat woord Da-sein hier te gaan gebruiken, bijvoorbeeld.

Oudemans: Op de eerste de beste bladzijde van Zollikoners Seminare komt dat woord voor. Goed, je hebt het nog niet gelezen, maar je bent in het verleden wel dat woord tegengekomen. Heeft het methodisch gezien zin dat woord te gebruiken in de filosofie? Of kunnen we het schrappen? Is het niet net zo als bij het Zuhandene? Kun je het missen als kiespijn? En dan kun je wel nog wat meer dingen zeggen hoor.

X: Dan kan je beginnen door te zeggen dat bij Heidegger een mens Da-sein is. Dus dan is het de vraag wat jij bent.

Oudemans: Anne zit nu met grote rimpels in haar voorhoofd.

Anne: Ik begrijp nog steeds niet wat nu het verschil is tussen Da-sein en gewoon zijn.

Oudemans: Juist, en nu gaat HP jou dat haarfijn uitleggen. Da-sein is gewoon existentie, en existentie is gewoon dat iets er is.

HP: Dan is de filosofische vraag altijd hoe je toegang hebt tot dat er iets is. Da-sein wil dan zeggen dat je er niet zomaar bent maar dat je toegang hebt tot dat er iets is.

Oudemans: Zou je dit even richting Anne willen zeggen?

HP: Dat snap je toch?

Anne: Nee, dat snap ik niet.

HP: Goed. Je existeert.

Anne: Ja..

Oudemans: Sort of..

HP: Dus je zegt dat dat het Da-sein is?

Anne: Nee, dat noem ik gewoon zijn.

X: Je kan de vraag ook anders stellen. Waarom is de steen geen Da-sein?

Oudemans: Is dat zo, en zo ja, hoezo?

X: Als je dat even aanhoudt, dat onderscheid tussen de steen en Anne, dan zie je dat die steen daar maar ligt te zijn.

Oudemans: En Anne zit er maar te zijn.

HP: Maar Anne kan die steen zien, dus is ze op een of andere manier..

Oudemans: Dus Anne is een subject!

HP: Dan zijn we weer een stapje verder.

Oudemans: Een stapje verder weg ja. Kijk, wat betreft Da-sein, zal je moeten leren, dat als het woord zin heeft, het dan een methodisch woord is. Maar in ieder geval zal het iets duidelijk moeten maken over stenen, over Anne, over filosofie en over subjecten. En het zal

ook te maken hebben met wat ik het eerste uur heb gezegd. Het lijkt me dat we dit het volgende college moeten gaan doen. Zou jij daar de volgende keer even iets over willen zeggen, zodat je je kan voorbereiden?

HP: Dat wil wel proberen.

Oudemans: Misschien dat je er wel iemand bij kunt vragen.

HP: Kan ik zelf iemand aanwijzen?

Oudemans: Het is methodisch van groot belang, dat we daar enige duidelijkheid over scheppen. Oh, dat is natuurlijk iets voor Bas.